

Amb bones paraules

Com s'ha de pronunciar "estrès"?

Text: **Gabriel Bibiloni**
http://bibiloni.cat

Es tracta d'un anglicisme evident. El terme anglès és *stress*, una paraula que poca gent diria que està emparentada etimològicament amb les nostres *estrènyer* i *estret*. *Stress* és un mot que ja es documenta en anglès en el segle XIV, naturalment amb uns significats molt distints del nostre *estrès* actual, però pròxims a la idea de força o pressió. Surt d'un antic *stresse*, escurçament de *destresse*, mot derivat del llatí vulgar *districtia*, i aquest del llatí *districtus*, participi passat de *distringere* 'estrènyer'. Més encara: *districtus* és

l'origen del nostre substantiu *destret* ('situació difícil', espanyol *apuro*), igual que també, per via culta, del mot *districte* (inicialment 'lloc estret').

Amb el sentit modern, de 'tensió psicològica', *stress* va ser emprat per primera vegada per l'endocrinòleg canadenc Hans Selye, la dècada dels trenta del segle passat. De l'anglès el mot va passar a les altres llengües. En català hem fet l'adaptació gràfica *estrès*; en espanyol *estrés* i en portuguès *estresse*. En canvi, en francès i en italià utilitzen la paraula sense cap adaptació: *stress*. En català també fins fa poc s'havia escrit normalment *stress*, i el volum 13 de la Gran Enciclopèdia Catalana (1979) du només l'entrada **stress*, amb un asterisc que indica que el mot es considera un anglicisme que encara no ha pres carta de naturalesa en català. Va ser el diccio-

nari de l'Institut d'Estudis Catalans (DIEC, 1995) el que va acollir per primer cop la forma *estrès*. Per què en aquell moment es va optar per l'accent greu? Em falla una informació important: la manera més general de pronunciar la paraula en català central els anys abans de la incorporació del mot al diccionari. Amb tot, col·legues fidedignes d'aquesta àrea dialectal m'asseguren que pronuncien *estrés* de tota la vida. Puc sospitar que la decisió de l'accent greu ha promogut la pronúncia amb *e* oberta, en la mesura que aquesta existeix, més que el fenomen invers, però no n'estic segur.

És igual. La setmana passada vam veure que en català tenim paraules acabades en *-és* (*e* tancada) i en *-ès* (*e* oberta o neutra a part de les Illes). Les acabades en *-és* són paraules més o

menys antigues amb ètims que, en general, reclamen la *e* tancada: *abscess*, *accés*, *aiguavés*, *congrés*, *excés*, *exprés*, *ingrés*, *obsés*, *procés*, *progrés*, *recés*, *regrés*, *revés*, *succés* i *través*. Les paraules amb *-ès* (*e* oberta/neutra) són un grup més nombrós, sobretot per les que duen el sufix gentilici *-ès*: *francès*, *holandès*, *irlandès*, *maonès*, *ucraïnès*, *bavarès*, etc., a més de *pagès*, *promès*, *espès*, *burgès*, *marquès*, *feligrès*, *cortès*, *marès* i altres (la majoria amb els corresponents femenins en *-esa*), que porten la vocal determinada per l'etimologia.

Convé observar que les paraules en *-és* fan totes el plural amb *essa* sorda (*congressos*, *ingressos*, *progrèssos*, *successos*, etc.), mentre que les que acaben en *-ès* (*e* oberta/neutra) fan el plural amb *essa* sonora (*francesos*, *anglesos*, *pagesos*, *marquesos*, etc., amb alguna excepció com *es-*

pressos). Aquests fets segur que d'alguna manera són al cap dels parlants a l'hora de donar una pronunciació o una altra a un neologisme. Per això, em sembla que la pronúncia *estrés*, igual que *interés*, amb els plurals *estressos* i *interessos*, encaixa dins aquest sistema millor que *estrès* i *interès*.

Però no discutim ara l'encert o desencert de les grafies que avui estan en circulació, sinó la pronunciació d'unes paraules. Dissabte passat defensava clarament la pronúncia amb *e* tancada de la paraula *interès*, perquè la tradició i l'ús general balear així ho reclamen. *Estrès* no és un cap equiparable, perquè és un mot molt nou. Però, vist tot el que precedeix i el fet que la pronúncia general és amb *e* tancada, jo ho deixaria així. No fos cas que es reconegués que és la grafia la que va errada i decidís sin de canviar-la.

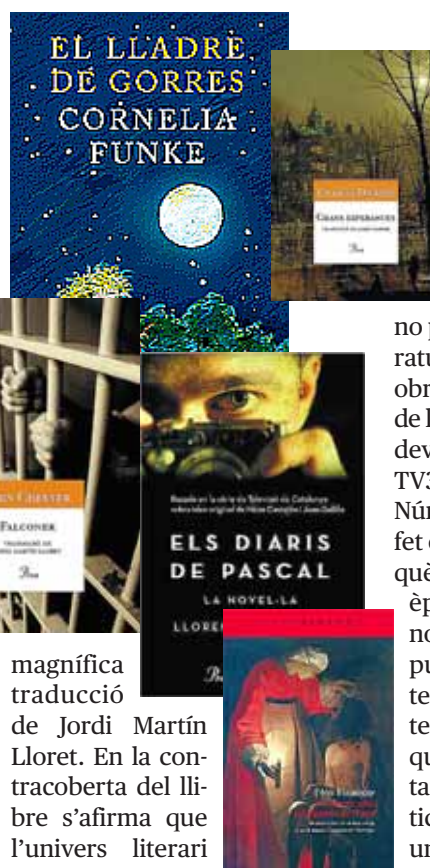

PARADA DE LLIBRES

En un país com el nostre, on sembla que la literatura infantil i juvenil hagi d'estar sempre corrompuda per nombrosos productes comercials, és una notícia immillorable que hagi sortit al carrer en català un nou títol de Cornelia Funke (Dorsten, Alemanya, 1958), una de les millors escriptores de novel·les infantils i juvenils, potenciadora de la imaginació, del joc, de tot allò que se suposa que hauria de ser la bona novel·la adreçada a aquest públic. Bromera ens presenta en traducció de Ramon Monton *El lladre de gorres*, que compta amb il·lustracions de la mateixa autora i ens explica la trobada de l'Arthur amb Otilia la capritxosa reina de les fades que ha de recuperar les gorres que algú està robant.

Parlant de clàssics, l'editorial Proa acaba de llençar al mercat dues novel·les de dos autors uni-

versals. D'una banda, tenim el britànic Charles Dickens, (1812-1870) un dels novel·listes més llegits i traduïts de tots els temps, amb *Grans esperances*, un dels títols fonamentals de la novel·la europea del segle XIX i en la traducció d'un altre clàssic, en aquest cas català, Josep Carner, que ens presenta un català literari ple de l'esplendor i la grandesa que la nostra llengua tenia als anys trenta quan ni la dictadura franquista ni el tevetresenc no n'havia fet uns estralls dignes d'esquetx de *Polònia*. Per tant, un clàssic per partida doble que ens permet recorre la vida de Phillip Pirrip, Pip, un dels personatges més fascinants de la literatura de tots els temps. I de l'altra, John Cheever (Quincy, Massachusetts 1912-Nova York 1982) autor fonamental per la literatura nord-americana contemporània. *Falconer* és la novel·la més llegida i celebrada de l'escriptor, amb una

magnífica traducció de Jordi Martín Lloret. En la contracoberta del llibre s'afirma que l'univers literari de Cheever ha estat qualificat com el Txèkhov del suburbi nord-americà. Saul

Bellow va dir de l'obra: «Cheever és esplèndid. És brusc, és elegant, és pur. També és indispensable, si vols saber de debò què està passant en l'ànima humana als Estats Units».

En canvi, *Els diaris de Pascal*, la novel·la de Llorenç Capdevila segurament que no passarà a la història de la literatura universal com les dues obres esmentades anteriorment de la mateixa editorial Proa. Capdevila s'ha basat en la sèrie de TV3 dels guionistes i ideòlegs Núria Castejón i Joan Gallifa. I el fet és que el moment històric en què se situa la narració és una època del tot fascinant de la nostra història. En ple esclat republicà, moviments sindicalistes, corredisses per la ciutat, tertúlies literàries i periodístiques, etc., un moment importantíssim per la cultura i la política. Amb aquests diaris es ret un particular homenatge als fotoperiodistes dels anys trenta, que van revolucionar les publicacions periòdiques i es reviu la

història des d'una òptica diferent i ben interessant. La sèrie va ser un dels principals encerts de la temporada passada, però: el llibre n'estarà a l'alçada?

L'editorial Acanalado continua amb la dinàmica de traduir autors centreeuropeus. En aquest cas treuen a la llum en castellà *La muerte salió cabalgando de Persia*, una *nouvelle* de Péter Hájóczy (Budapest, 1942 - Balatonfüred, 1981), un home que abans de consolidar-se com a escriptor va haver de fer de fogoner, peó, assistent de tipògraf, model, venedor d'imatges de sants, entre altres oficis singulars. Amb paraules de Péter Esterházy fou «un escriptor, un erudit, un home de consciència aguda, un intel·lectual (com de vegades es formula a mode d'invectiva)... un ésser moral i rebel». La traducció ha anat a càrrec de Mária Szijj i José Miguel González Trevejo i se'ns explica la lluita d'un alcohòlic repassant notes a la recerca de material literari d'una banda Krisztina i de l'altra el *daimon* en un combat èpic.